

8. O simultanom slovensko-hrvatskom bilingvizmu

Vesna Požgaj Hadži, Simona Kranjc

Govorni razvoj djeteta koje živi u višejezičnoj obitelji razlikuje se od govornog razvoja djeteta jednojezične obitelji. Zbog toga razvojna psiholingvistika u istraživanju uključuje analizu i opis razvoja govora bilingvala, kao poseban tip učenja jezika u djetinjstvu. Neki istraživači (Hakuta, 1986) pretpostavljaju da se u bilingvalne djece rano razvija mogućnost analize strukturnih karakteristika jezika, i to zbog činjenice što bilingvizam omogućuje rano razlikovanje između riječi i referenta (Kranjc, 1999). Do sličnih tvrdnji dolazili su i drugi autori smatrajući da izlaganje dvama jezicima vodi usredotočenju na formalne karakteristike obaju jezika. Te su misli pobudile zanimljivu pretpostavku da bilingvali, zbog sposobnosti svjesne formalne analize u oba jezika, prije nauče određene gramatičke strukture nego jednojezična djeca i da pri tome rade manje pogrešaka. Slična je i pretpostavka da rani bilingvizam vodi detaljnijem razumijevanju pravila obaju jezika. Mogli bismo se također složiti s Clynom (1987, 85), koji kaže da djeca »koja su kod kuće odgojena bilingvalno imaju više mogućnosti nego njihovi jednojezični vršnjaci te da već od ranih godina razvijaju svijest o jeziku«. Riječ je o pretpostavci da rani bilingvizam vodi detaljnijem razumijevanju pravila obaju jezika.

8.1. Strategije bilingvizma

Kada je dijete simultano, redovito i kontinuirano izloženo utjecaju dvaju ili više jezika, govorimo o simultanom bilingvizmu (Vilke, 1991). Unutar procesa bilingvalnog učenja jezika treba razlikovati između a) bilingvalnog učenja prvoga jezika i b) bilingvalnog učenja drugoga jezika. U prvome slučaju riječ je o procesu kada dijete uči dva ili više jezika od rođenja ili barem od prvog mjeseca nakon rođenja; u drugome slučaju riječ je o izlaganju drugome jeziku koje počinje nakon prvog mjeseca rođenja i obavezno prije druge godine. U literaturi se upotrebljavaju različiti termini za nazive jezika: nekadašnji termini materinski i nematerinski jezik (Mikeš, 1997; Dodson, 1983) uglavnom se zamjenjuju terminima prvi i drugi jezik.⁵³ Neki autori, npr. (Stern, 1983) definiraju materinski jezik prema dvama kriterijima: a) prema kronologiji usvajanja/učenja jezika i b) prema stupnju znanja jezika. Isti autor pod materinskim

53 Kao što smo već naglasili u fusnoti 1, u monografiji koristimo termine prvi, drugi i strani jezik (J1, J2 i JS) osim u slučajevima kada citiramo odnosno, parafraziramo autore koji se koriste drukčijim terminima (npr. materinski jezik, L2 itd.).

jezikom razumijeva jezik koji smo usvojili u ranome djetinjstvu (prvi jezik), u obitelji (obiteljski jezik, materinski jezik) i u okolini u kojoj živimo (izvorni jezik). Kao što smo već ranije naglasili (poglavlje 1), prvi nam jezik daje temeljni identitet, dok drugi jezik obično učimo iz okoline zbog komunikacijskih potreba (Ferbežar, 1999; Medved Krajnović, 2010). Postoje, međutim, slučajevi kod bilingvizma ili višejezičnosti u kojima je teško razgraničiti prvi i drugi jezik zbog, kaže Ferbežar (1999, 417), »intimne odluke pojedinaca kojem će jeziku dati prednost«. Uza stalni kontakt s dvama jezicima iznimno je važan i način na koji su jezici predstavljeni bilingvalno. Romaine (1989) govori o trima mogućnostima bilingvalnog učenja:

- jezik (jezici) koji(e) roditelji govore s djetetom,
- jezik (jezici) koji(e) roditelji smatraju prvim,
- do koje granice jezik (jezici) roditelja odražavaju dominantni(e) jezik(e) društva, u kojem obitelj živi.

Najvažnijim se čini prvi čimbenik. U razgovoru s djetetom roditelji mogu birati među različitim strategijama izbora jezika. Jezik može biti vezan za osobu ili za govorni položaj, kada sve osobe u određenoj situaciji govore jedan jezik, a u drugoj situaciji drugi. Izbor jezika može biti i vremenski ograničen – jedan se dan u obitelji govori jedan jezik, a drugi dan drugi. Pri izboru strategije veoma je važno provoditi izabranu strategiju da dijete ne zbunimo različitim nelogičnim odlukama za neki od jezika.

8.2. Istraživanje govora simultanog bilinguala

8.2.1. Problem istraživanja

U bilingvalne djece govori se o nekoliko pojava tipičnih za njihov razvoj (Grosjean, 1982; Vilke, 1991a): a) miješanje jezika u početnoj fazi, b) postupno odvajanje dvaju jezika, c) interferencije jednog jezičnog sustava na drugi, d) jedan od jezika postaje dominantnim, e) promjenom uvjeta nastaju promjene u ravnoteži dvaju jezika. Posljednje tri pojave zanimale su nas na primjeru simultanog bilingvala, koji živi u bilingvalnoj obitelji u kojoj se primjenjuje strategija jedna osoba – jedan jezik. Ispitanik hrvatskim jezikom komunicira s majkom, a na slovenskom jeziku, koji je ujedno i jezik obrazovanja i okoline, s ocem. Tako su ispitaniku oba jezika, i hrvatski i slovenski, prvi jezici (u daljnjem tekstu navodimo ih kao HR-J1 i SL-J1). Budući da se u spontanome govoru oba jezika, i hrvatski i slovenski, međusobno isprepliću i teško ih je razgraničiti, u ovome poglavlju oba jezika smatramo prvim jezicima.

8.2.2. Cilj i hipoteze istraživanja

Istraživanjem se željelo odgovoriti na ova pitanja:

- kakav je odnos između HR-J1 i SL-J1,
- koji je od jezika glavni (dominantan),
- kakve su interferencije između HR-J1 i SL-J1,
- koliko jezik okoline utječe na komunikacijsku kompetenciju u HR-J1 i SL-J1.

Naše hipoteze bile su ove:

- između HR-J1 i SL-J1 postoji međuovisnost,
- jezik okoline u kojoj ispitanik živi ujedno je i dominantan jezik,
- veći broj interferencija pojavljuje se na svim jezičnim razinama u HR-J1,
- veći broj interferencija pojavljuje se kada je ispitanik duže izložen jednom od jezika,
- jezik okoline najznačajniji je vanjski čimbenik koji utječe na komunikacijsku kompetenciju.

8.2.3. Opis istraživanja

Istraživanje je provedeno s desetogodišnjakom (rođen je 1988. u Ljubljani) koji je od rođenja izložen i hrvatskome i slovenskome jeziku, a živi u slovenskom jezičnom okruženju. Zbog toga je ispitanik vremenski mnogo više izložen slovenskome jeziku, i to svim njegovim funkcionalnim stilovima, a posebice treba istaknuti učene standardnoga slovenskog jezika (od 3. godine u vrtiću i od 7. godine u osnovnoj školi). Hrvatskim jezikom ispitanik govori u slovenskom jezičnom okruženju s majkom i s osobama kojima je hrvatski prvi jezik te za svojih posjeta i boravaka u Hrvatskoj (svake godine u Hrvatskoj boravi oko dva mjeseca). Ispitanik, dakle, govori razgovorni hrvatski, standardni hrvatski nikada nije sustavno učio, ali čita knjige na hrvatskome jeziku, i to različitih funkcionalnih stilova.

8.2.4. Materijal za analizu

Za analizu su nam poslužili razgovori koje smo snimili na Sonyjev TCM-40DV diktafon i poslije za potrebe rada transkribirali. S ispitanikom su razgovarale osobe s kojima on govori ili hrvatski ili slovenski jezik. Snimljenu građu možemo podijeliti u 4 faze:

- Prvo snimanje na slovenskome jeziku (14. 7. 1998) nakon kontinuiranog dužeg boravka u slovenskom jezičnom okruženju.
- Prvo snimanje na hrvatskome jeziku (21. 7. 1998) nakon dužeg boravka u slovenskom jezičnom okruženju, ali neposredno nakon dolaska u hrvatsko jezično okruženje (Istra).

- Drugo snimanje na hrvatskome jeziku (30. 8. 1998) nakon dužeg boravka u hrvatskom jezičnom okruženju, ali neposredno nakon dolaska u slovensko jezično okruženje.
- Drugo snimanje na slovenskome jeziku (31. 8. 1998) nakon dužeg boravka u hrvatskom jezičnom okruženju, ali neposredno nakon dolaska u slovensko jezično okruženje.

Vremenska razlika između prvoga i drugoga snimanja bila je dva mjeseca.

Svako snimanje sastojalo se od tri dijela:

- spontana komunikacija o logorovanju u Sloveniji (prvo snimanje na slovenskome i prvo snimanje na hrvatskome jeziku), odnosno o školskim praznicima u Novigradu (drugo snimanje na hrvatskome i drugo snimanje na slovenskome),
- pričanje vlastite priče koju je ispitanik napisao na slovenskome jeziku o *Čarobnim sjemenkama*, i to u sva četiri snimanja,
- čitanje skupova riječi u kojima se pojavljuju tipični glasovi-pogreške zbog interferencije dvaju srodnih jezika (npr. u hrvatskome su jeziku bile riječi zasićene glasovima *e, o, r, ě, č, lj, l, nj, v*; a u slovenskome jeziku riječi zasićene glasovima *e, o, č, lj, nj, v*; također u sva četiri snimanja).

U nastavku donosimo samo rezultate analize spontane komunikacije i rezultate analize priče slovensko-hrvatskoga bilingvala.⁵⁴

8.3. Rezultati analize govora i rasprava

Analizom snimljene spontane komunikacije na hrvatskome i slovenskome jeziku dobili smo zanimljive rezultate o međuovisnosti između HR-J1 i SL-J1, o SL-J1 kao glavnom jeziku te o međujezičnim interferencijama na koje, između ostaloga, utječe i jezik okoline. Za ilustraciju u nastavku poglavlja navodimo i ulomke iz snimljene građe.

8.3.1. Hrvatski jezik

Poznato je da govoreni diskurs, za razliku od pisanoga, ima vlastitu strukturu, svoje oblike i stilove (Granić, 1997). Upravo jezični i nejezični elementi govorenog diskursa, odnosno vrednote govorenog jezika vide se i u snimljenoj građi obaju jezika. Navodimo samo neke od karakteristika ispitanikova govorenog diskursa:

⁵⁴ Treći dio snimljenog materijala (skupovi riječi u kojima se pojavljuju tipični glasovi-pogreške) u ovome poglavlju nije analiziran.

- a) česte redukcije i omisije: *ukro, crto, tak, ak, ko, vozit, ništ, dovršit, hodat,*
- b) ponavljanja pojedinih leksema i sintagmi: *...no, i onda smo imali, smo morali, smo imali igricu, smo morali...; ...s njom sam se svaki dan igrao i ...svaki dan smo se kupali i puno sam ronio svaki dan,*
- c) poštalice: *no, ovaj, onaj,*
- d) oklijevanja izražena praznom stankom: *No, drugi dan... smo... svaki dan.*

8.3.1.1. Međuovisnost HR-J1 i SL-J1

Hipoteza o međuovisnosti HR-J1 i SL-J1 polazi od činjenice da je »usvajanje L2 u izrazito velikoj mjeri zasnovano na solidnom poznavanju materinskog jezika i vladanju njime« (Dodson, citirano prema Kolorz, 1993, 42). Istraživanja su pokazala da između L1 i L2 postoji međuovisnost; odnosno stupanj poznavanja materinskog jezika u pozitivnoj je korelaciji sa stupnjem poznavanja nematerinskog jezika (Mikeš, 1997). U čemu se očituje međusobno »potpomaganje« između slovenskoga i hrvatskoga jezika? Najizrazitije u upotrebi leksema i sintagmi kojih se ispitanik u danoj situaciji ne može prisjetiti, pa se često umjesto hrvatskim leksemima koristi slovenskim (*...i osam ovih stauka kak se u šumi obnaša, vede ili ...žive srečno do kraja svojih dana*). Ponekad se ispitanik sam i ispravlja (*je vidio da je zrasla jedna velika buča, par sunčanica... No, onda je iz one tikve...*). U ispitanika nailazimo na primjere jezične kreativnosti (Mikeš, 1997), odnosno primjenjuje jezična pravila i lekseme usvojene u slovenskome jeziku i u hrvatskome. Npr. analogijom od slov. *sončnice* izvodi *sunčanice*, ili npr. fonem *r* na početku riječi izgovara kao u slovenskome jeziku s poluglasom, *draž* umjesto *raž*. Međuovisnost hrvatskoga i slovenskoga jezika prisutna je i u mnogim svakodnevnim situacijama u kojima ispitanik često postavlja pitanje: *Kako se to kaže na hrvatskom jeziku?*

8.3.1.2. Glavni (dominantni) jezik

U razvoju bilingvala jedan je od jezika glavni, što ovisi o intenzitetu i kvaliteti interakcije, pa to jedanput može biti prvi jezik, a drugi put drugi jezik (Dodson, 1983). Do odlaska ispitanika u vrtić hrvatski jezik bio je dominantnim jezikom, jer je ispitanik vrijeme uglavnom provodio s majkom. Do obrata među jezicima dolazi s jedne strane odlaskom u vrtić, a naročito odlaskom u slovensku školu. Tada slovenski jezik postaje (glavnim) dominantnim jezikom. Od tada je s ispitanikom sve teže ostvariti strategiju jedna osoba – jedan jezik, pa u svakodnevnoj komunikaciji ispitanik često odgovara sebi lakšim jezikom – slovenskim. Dominantnost jezika okoline i obrazovanja odražava se na svim jezičnim razinama u hrvatskome jeziku, naročito na leksičkoj razini, i to u upotrebi slovenskih leksema i sintagmi,

koje ispitanik često i sam ispravlja, npr. *Nekoć je bio jedan kmet koji... seljak... Ne znam u bistvu*. Poseban problem predstavlja međujezična homonimija (npr. *to je tamo gdje umjetnici svoje slike rastavljaju*; slov. *razstava* hrv. *izložba*; slov. *izložba*, hrv. *izlog*) kao i upotreba gramatičkih oblika tipičnih za glavni jezik, npr. dvojine, opisne komparacije i dr. (...*sta si morala dva svezat nogu skupa, bolje malo*).

8.3.1.3. Međujezične interferencije

Kao što smo već naglasili u poglavlju 1, poznavanje dvaju ili više jezičnih sustava redovito vodi do interferencija među jezicima u kontaktu, i to i u bilingvalnih govornika i u učenju stranoga jezika. Također smo rekli da su interferencije koje se javljaju u kontaktu srodnih jezika jače i dublje nego u slučaju nesrodnih jezika. Rezultat interferencija pogreške su na svim jezičnim razinama koje se teško ispravljaju i otklanjaju, što se uočava kod bilingvala, studenata koji uče hrvatski jezik, a slovenski im je prvi jezik (Požgaj Hadži i dr., 2007), pa čak i kod prevoditelja (v. poglavlje 20). Što je slovenski jezik postajao dominantnijim, interferencijske su pogreške u hrvatskome jeziku postojale sve brojnije. Zato je u hrvatskome dijelu snimljene građe posebno zanimljiva analiza interferencijskih pogrešaka koju ćemo detaljnije razmotriti. Za ilustraciju navodimo dva kratka odlomka iz 1. snimanja o logorovanju (Tekst A) te iz 2. snimanja o školskim praznicima u Novigradu (Tekst B).

Tekst A Prvo snimanje (21. 7. 1998) – Logorovanje

(Ispitivačeva pitanja su u kurzivu)

(...) Reci mi, ti si sad bio u izviđačima. I što ste vi naučili o prirodi? O šumi, o drveću?

Ovaj, puno. Da, i imali smo isto ove... šumske škole. Tamo su nas učili sa lukom strijelati i geografske znake i ak je ko, recimo, ranjen ili u nezavesti što napraviš. I onda smo isto radili, taku tehniku smo imali, recimo past za pouhe smo radili ili postavljali igralište za odbojku ili badminton.

Da, rekao si da si dobio neke značke. Te si značke zaslužio prepoznavanjem bilja, lišća... Što ste to skupljali?

Za naruoslovca sam dobio – to je našitak nije značka. Sam morao skupljati pet šumskih lista, no, i... pet šumskih lista i osam ih napisati, šumskih, i osam poljskih i osam vrtnih i... osam ovih... stauka kak se u šumi obnaša, vede.

Po lišću ti razlikuješ drvo?

Da.

Kakvo je borovo lišće?

Bor nema lišća.

Nego što ima?

Iglice.

A kakav je hrast?

Je listav. Lišće ima. (...)

(...) Što ste vi radili, ti i Izidor, kad ste čuvali zastavu?

Ja sam, recimo, čuvao dva sata zastavu on pa dva sata jedilnicu i onda sam video jednu krastaču kako mi je po cipeli lazila i ovog, pouha i šišmiša.

Jesi se bojao šišmiša?

Ne.

A što je Izidor radio dok si ti čuvao?

Izidor je pa stražio jedilnicu i se lijepo grijao na svjeći.

A tebi je bilo hladno?

Ne, zato jer sam imao termopulover.

A što si imao na glavi?

Kapucu.

Dobro. Hoćeš li još nešto reći o logorovanju?

Ne.

Hvala.

Ni za kdj.

Tekst B Drugo snimanje (31. 8. 1998) – Školski praznici u Novigradu

(...) Što je bilo zanimljivo na večeri?

Zanimljivo je bilo to da je bilo puno hrane i da je bila lijepo ukrašena i da sam dobro jeo. To je bilo jedino zanimljivo. Još dobro da nije bilo puno ljudi zato jer onda bi morali... onda bi više pojeli. Ja ne jedem baš jako brzo, ne, tako da bi mi već sve pojeli, ne. Ne bi moglo sve ja pojest što bi htjeo.

Što ste obično imali za ručak?

Na sreću nismo imali graha koji jedemo svaki... graška koji jedemo svaki dan u Ljubljani. Ali na sreću smo imali skoro svaki dan paštu i uvijek smo imali goste. Niti jedan dan nije bio koji ne bi imali gosta.

Sviđa li se to tebi ili ne?

To se mi jako sviđa jer onda imam društvo i slušam razgovore od starca.

Smiju li se slušati razgovori od staraca?

Smiju se, nije zabranjeno, ali nije baš lijepo.

Je li bilo što zanimljivo u tim razgovorima?

To moram ja još razmislit, ću poslje reći, ali jako poslje. (...)

(...) Je li, možda, još što bilo zanimljivo? Grisia?

Da. Bio sam kod tog mojeg prijatelja Đaninota koji ima u Labincima doma atelje. No, išo sam s njim jako rano ujutro u atelje i tamo sam crtao slike. Dvije, jednu jedan metar velik papir po dužini i po širini pola metra sam, gore sam crtau tikve s pastelnim bojicama i neke ruže u vazi. I onda sam sve, tamo sam mogao brisat s nekim, ne znam čim, nekim razređivačem, i mogao sam tamo, mogao sam izmišljat boje i sve. I nacrtao sam dvije slike koje je taj Đanino mi je posudio okvir i onda smo to dali na Griziju, to je tamo gdje umjetnici svoje slike rastavljaju, onda dobe nagrade. Mogu isto djeca ić, sam dobio diplomu. To je u Rovinju.

Na primjeru spontane komunikacije u oba snimanja analizirali smo slovenske interferencije u govoru ispitanika po jezičnim razinama: fonetsko-fonološkoj, morfo(no)loškoj, sintaktičkoj i leksičkoj. Rezultati analize pokazani su u tablici 4.

Tablica 4. *Slovenske interferencije po jezičnim razinama*

Razina	1. snimanje	2. snimanje
Fonetsko-fonološka	<ul style="list-style-type: none">• <i>ll igrauca</i>• <i>lv naravoslouca</i>• <i>-o napraviou</i>• redukcije i omisije: <i>ukro, napravit</i>	<ul style="list-style-type: none">• <i>-o radiou, igrau</i>• omisije: <i>razgledat</i>

Razina	1. snimanje	2. snimanje
Morfo(no)loška	<ul style="list-style-type: none"> • sibilizacija <i>vodniki</i> <i>našitki</i> • rod imenica <i>čudne oblike</i> • dvojina <i>sta si morala dva svezat</i> <i>sta se poručila</i> • deklinacije <i>ide s umjetnikoma</i> <i>pet šumskih lista učili su nas</i> <i>geografske znake</i> <i>onim bratoma</i> • komparativ <i>bolje malo</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • sibilizacija <i>umjetniki</i> • deklinacije <i>Đaninota</i> • komparativ <i>bolje siromašan</i>
Sintaktička	<ul style="list-style-type: none"> • položaj enklitika <i>...Je listav.</i> <i>...i se lijepo grijao.</i> <i>...smo morali stražiti zastavu</i> • ne + gl. + G <i>nije ukrao zastave</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • položaj enklitika <i>Je išao drugi dan</i> <i>...i je jako lijepo zvučalo</i> • ne + gl. + G <i>nismo imali graha</i>
Leksička	<ul style="list-style-type: none"> <i>nezavesti</i> <i>obnaša, vede</i> <i>jedilnica</i> <i>lazila</i> <i>kapucu</i> <i>pridelke</i> <i>ovire</i> <i>Ni za kaj...</i> 	<ul style="list-style-type: none"> <i>susjeda ima hčerku</i> <i>nismo imali graha</i> <i>rastlina</i> <i>rastvrljaju (slike)</i>

Kao što možemo vidjeti iz tablice 4 na fonetsko-fonološkoj razini javljaju se česte redukcije i omisije, koje su inače tipične i za govornike hrvatskoga i slovenskoga jezika kao prvog, npr. izgovor *-o* u pridjevu radnom kao *-ou* te interferencije u izgovoru fonema */l/, /v/, /r/* i dr. (Požgaj Hadži, 2002). Na morfološkoj razini više je interferencija: neprovođenje sibilizacije, pogreške u deklinaciji i rodu, upotreba

opisne komparacije, upotreba dvojine. Za sintaktičku je razinu najtipičnija i dosljedna pogreška u oba snimanja – položaj enklitika, koje su u hrvatskome postavljene prema pravilima slovenskoga jezičnog sustava (v. poglavlje 4). U oba se snimanja također pojavljuje nepravilan direktni objekt uz negaciju *ne*, npr. *nije ukrao zastave* umjesto *zastavu* (slov.: *ni ukradel zastave*). Najviše interferencija javlja se na leksičkoj razini, posebice u prvome snimanju.

8.3.1.4. Jezik okoline i komunikacijska kompetencija u HR-J1 i SL-J1

Govoreći o bilingvizmu, ni u kojem slučaju ne smijemo zaboraviti okolnosti (i povoljne i nepovoljne) u kojima se on pojavljuje, jer upravo one mogu prouzročiti promjene u ravnoteži dvaju jezika. Jedan od najznačajnijih vanjskih čimbenika koji utječe na komunikacijsku kompetenciju bilingvala jest jezik okoline. U kakvom su odnosu jezik okoline i interferencije između HR-J1 i SL-J1 pokazala je usporedba interferencijskih pogrešaka prvoga i drugoga snimanja. Usporedivši ih, dobili smo tri skupine pogrešaka: one koje se pojavljuju samo u 1. odnosno 2. snimanju te one »najtvrdokornije«⁵⁵ koje se pojavljuju u oba snimanja i koje su prikazane u tablici 5.

Tablica 5. »Najtvrdokornije« pogreške

Razina	»Najtvrdokornije« pogreške
Fonetsko-fonološka	<ul style="list-style-type: none"> • pridjev radni -o • redukcije, omisije
Morfo(no)loška	<ul style="list-style-type: none"> • sibilizacija • deklinacija • komparativ
Sintaktička	<ul style="list-style-type: none"> • položaj enklitika • ne + gl. + G
Leksička	<ul style="list-style-type: none"> • homonimi

»Najtvrdokornijim« pogreškama treba posvetiti posebnu pozornost jer su one toliko nesvjesne da čak ostaju i trajne (fosilizacija, v. poglavlje 13): na fonetsko-fonološkoj razini to je izgovor *-o* u pridjevu radnom te redukcije i omisije, na morfološkoj razini sibilizacija, deklinacija i opisna komparacija te na sintaktičkoj razini automatizirani red riječi i direktni objekt uz negaciju *ne*.

55 Više o takvome tipu pogrešaka v. u Požgaj Hadži i dr., 2007.

Možemo zaključiti da jezik okoline (ili hrvatski ili slovenski) utječe na komunikacijsku kompetenciju bilingvala. U dječjem je govoru više interferencija kada je dijete duže i kontinuirano izloženo jednom od jezika; rezultati istraživanja pokazali su da je manje slovenskih interferencija onda kada je ispitanik duže boravio u hrvatskoj jezičnoj okolini.

8.3.2. Slovenski jezik

U slovenskome govornom diskursu, koji je ispitaniku jezik okoline u kojoj živi i njegov jezik obrazovanja, vide se karakteristike koje i inače ima govoreni diskurs. Iz snimljene građe vidi se da se govor ispitanika razlikuje s obzirom na to sudjeluje li u komunikaciji s drugom osobom ili pripovijeda priču. Razlikovanje tih dvaju tipova govorenog diskursa mogli bismo pripisati:

- strukturi teksta (jednom je riječ o dijalogu, drugi put o monologu) ili
- funkciji teksta (jednom je riječ o nebeletrističkome, a drugi put o beletrističkome tekstu).

Obje vrste diskursa možemo razlikovati s obzirom na neke karakteristike na fonetsko-fonološkoj i sintaktičkoj razini. Za dijalog su tipične česte redukcije i omisije, odnosno izgovaranje vokala niže u vokalskom trokutu koje dovodi do njihovog ispuštanja, najčešće npr. na kraju riječi (*dost* ← *dosti*, *mel* ← *imeli*, *mal* ← *malo*), na početku (*mel* ← *imeli*) i u sredini riječi (*pôr* ← *pri*, *prjatlom* ← *pri-jateljem*...).

Za ilustraciju navodimo dva kratka odlomka iz 1. snimanja (Tekst C) i iz 2. snimanja o logorovanju (Tekst D).

Tekst C: Prvo snimanje (14. 7. 1998) – Taborjenje

(...) *In kako sta stražila zastavo?*

Jst sm biu pr zastavi in sm pač gledu, da kdo ne ukrade, Izidor pa je stražu ekonomat, pa jedilnico ... pa plenk, to je blo skupi, ne. No, in js sm vidu, k se je neki plazđl po mojđm čeułu. K sm posvetu je bla hrastača. No pa pouhou je blo velik ...

Kaj pa kdo od tvojih kolegov, tabornikov? Je prišel kdo in jo hotel ukrasti?

Eni so pršli, sam jih rajš nism šou ujet, kr sm biu prepričan, da ... in če bi js teku za njimi, bi potem oni pršli in bi jo ukradl, pa sm rajš tđm ostđu.

Torej sta bila z Izidorjem uspešna in sta obranila zastavo?

Ja, sva.

Kaj pa potem?

No in drugo jutro ... Edino, kar mi ni blo na ceumu taboru ušeč, je bla telovadba. Mi je šla tok na žiuce, ko si nausezgodu zjutri moru tečt in use. No potem smo mel tist ... smo mel gozдне šole in smo strelal z lokom v tarčo ... pa šotorke smo postaulal. (...)

Tekst D: Drugo snimanje (31. 8. 1998) – Školski praznici u Novigradu

(...) San, ali si ti že kaj sam napisal?

Ja, vam bom povedu zgodbo, ki sđm jo js napisu, **po imenu** Čarobna semena. No, nekoč je biu revđn kmet in imeu je tri sinove: najmlajšega, malo starejšega in najstarejšega. Starejša sta se poročila in odšla s hiše. No, tako je ostau samo še mlajši brat. Odločiu se je, da bo šou v Jeruzalem. Imeu je dougo dougo pot in jahau je na osličku, ki ga je poimenoval Kuki. Ime mu je bilo Petđr. Ko je končno prispeu v Jeruzalem, si je nekje na bolj samotnem kraju narediu šotor in se odpočiu. Zelo trdno je spau. Ko je prišeu, ko je začeu štet denar in se odločiu, da bo šeu nakupovat v mesto. Odšeu je v mesto in kupiu samo robo: tisto ter ono pa darila in use. Pri nekem bolj reunem trgovcu je zagledau majhno mošnjjo, pouno čarobnih semen. Odločiu se je, da bo še to kupiu, in res kupi in spravi se v šotor. Spet trdno zaspi in ko se drugo jutro prebudi, zagleda semena, kako se usa bleščijo iz mošnjje. No, in hoteu jih je prijeti v roko – čim se jih je dotakniu, semena **so nehala bleščati**. (...)

(...)

(...) Kje si razstavljaj slike ?

Na Griziji. To je ena ulica, kjer umetniki pridejo, dajo gor svoje slike in čakajo na podelitđu diplom. No tko da ... **Traje** pa ceu dan. No, in js sm tud razstaulju svoje slike, na konc sm dobiu diplomu. Ta Grizija je čist neresna za otroke. In sm se odloču, da ne bom več šou na to Grizijo in briga me, ampak že lansko leto sm to reku, in res nism šou na Grizijo, ampak so mel v Novigradu eno tud tako delaunico in je ... lepo potekala in potekala je tko, da smo šli po eni ulici, ki se imenuje Duga ulica. No, in tm je kr tko, je kr zlo pusto, so stare hiše še, no, in potem smo si, mislđm, ne, kje bi lahko biu kđkšn, kje kđj manka, da bi to polepšđu. No, in tko smo polepšal z rožami, smo narisal, rečmo, js sm ene velke rože narisu, se pa zlo dobr spomnđm, kar je blo **velikim** ušeč, da smo se ... To je bla ena taka hiša, ko je mela ene take grozne rešetke. In tm smo narisal zapornika, ko upije, da bi rđd šou vđn. No, in tko smo, lepo smo

ga dal v rešetke, pa eno roko je meu udzuni pa mahu. Potem smo znak ukrasil z očmi pa usti, potem posod so ble še rože, pa vrči, moj bratranc je narisu ene vrče, potem smo pa še, potem smo še eno drevo ukrasil, ki je blo čist pouno jabouk. V kôkšnih jabolkih so bli tud črvički in še ptičke so tko dol visele.

In kaj si še počel?

In usak dan sm se kopu, kr sm že povedu. Usak dan smo mel ubiske, ne, in to mi je blo zlo dobr, kr mi ni blo potem ponoči dougčôds in sm poslušu use, kar so pač nardili, kaj se je zgodil, kaj piše v časopisu in kakšni požari so bli in kakšôn je uzrok požarou in tko naprej. To mi je blo zlo zanimivo. No, nekega dne smo šli v Labin. No, in ta Labin je ... tam delajo, je zdôj eno za kiparje, kjer lahko se pride tud mal pogledat. No, in tam dela ta umetnik en velôk kíp, nôš prjatu, ime mu je Đanino. No, on, smo, ko smo pršli tm, je blo zlo lepo in to so delal v enôm parku, so mel lepo senco. No, in on je naredu en velôk pravokotnik in notr lukno, potem je pa notr ddu plošče. No, in to je on naredu. Te plošče pomenjo knjige. (...)

8.3.2.1. O govorenem diskursu

Usporedba obaju ispitaničkovih diskursa pokazuje razlike na fonetsko-fonološkoj razini, a svakako su značajnije razlike na sintaktičkoj razini. Iskazi su u dijalogu jednostavni, nepotpuni, puni su stanki i raščlanjivanih signala (npr. *pač, no...*). U najviše slučajeva iskazi, koji doduše odražavaju zapletenu strukturu (uzročno-posljedični odnos) ostanu nepotpuni ili nedovršeni (*Eni so pršli, sam jih rajš nism šou ujet, kr sm biu prepričan, da... in če bi js teku za njimi /.../*).

8.3.2.2. Interferencije na morfosintaktičkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini

Na tim razinama vidi se nekoliko razlika u oba snimanja. Kada je ispitanik duže vrijeme stalno »izložen« hrvatskome jeziku kao jeziku okoline, u slovenskome jeziku očite su neke interferencije. Interferencija u prvome snimanju na tim jezičnim razinama nije bilo. U drugome se snimanju (v. tablicu 6) javljaju interferencije na:

- leksičkoj razini (*traje* ← *traja*, *brez*, *velikim* ← *veliko ljudem*) – ispitanik se sam ispravlja što pokazuje da je svjestan dvaju jezika i sredstava vezanih za jedan, odnosno drugi jezik,
- sintaktičkoj i morfosintaktičkoj razini (*po imenu* ← *z naslovom* *Čarobna semena*, *so nehali bleščati* ← *so se nehali bleščati*, *podeli darila* ← *razdeli darila*).

Tablica 6. *Slovenske interferencije po jezičnim razinama*

Razina	1. snimanje	2. snimanje
Leksička	–	<i>traje, brez, velikim ljudem</i>
Sintaktička i morfosintaktička	–	<i>po imenu, so nehali bleščati</i>

Možemo zaključiti da je interferencija u slovenskome jeziku mnogo manje nego u hrvatskome. Interferencije se pojavljuju u drugome snimanju kada je ispitanik duže »izložen« hrvatskome jeziku. Pogreške na leksičkoj razini ispitanik neposredno sam ispravlja, dok sintaktičke i morfosintaktičke pogreške ostaju neispravljene.

Ovim smo istraživanjem dobili zanimljive rezultate, potvrđene u literaturi o bilingvizmu (npr. Grosjean, 1982; Vilke, 1991a), o različitim pojavama razvoja hrvatsko-slovenskog bilingvala. Istraživanjem smo potvrdili hipotezu o međuovisnosti HR-J1 i SL-J1, hipotezu o glavnom (dominantnom) jeziku – slovenskome, hipotezu o većem broju slovenskih interferencija na svim jezičnim razinama te hipotezu o jeziku okoline kao glavnom vanjskom čimbeniku koji utječe na komunikacijsku kompetenciju bilingvala. Interferencija je, dakle, više u HR-J1, odnosno hrvatskome jeziku, koji nije jezik okoline ispitanika (u Ljubljani s njim hrvatski govori uglavnom njegova majka). Kada je hrvatski jezik duže vremena ispitanikov jezik okoline, interferencija je u hrvatskome doduše manje, iako još uvijek više nego u 1. i 2. snimanju na slovenskome jeziku. I interferencije u slovenskome jeziku, koji je ispitanikov jezik okoline, ali i jezik obrazovanja, potvrđuju pretpostavku o važnosti jezika okoline kao glavnog čimbenika koji utječe na komunikacijsku kompetenciju bilingvala. Interferencije u slovenskome jeziku pojavljuju se samo u 2. snimanju, posebice na leksičkoj i sintaktičkoj razini; u hrvatskome jeziku ima ih mnogo više i na ostalim jezičnim razinama.

Istraživanje je, dakle, pokazalo da simultani slovensko-hrvatski bilingval ima dva prva jezika, od kojih je jedan dominantan – SL-J1, koji je ujedno i jezik okoline i jezik obrazovanja. U komunikaciji s bilingvalom dosljedno primjenjujemo strategiju jedna osoba – jedan jezik; od te strategije ima odstupanja u slovenskom jezičnom okruženju kada bilingval govori/odgovara jezikom koji mu je »lakši i pristupačniji«, tj. slovenskim. Međutim, kada dođe u hrvatsko jezično okruženje, tih je odstupanja

manje. Istraživanje nam je također pokazalo da ispitanik postaje sve svjesniji svog bilingvizma – nadajmo se da će mu ta svijest i stalna upotreba obaju jezika omogućiti spontano prelaženje iz HR-J1 u SL-J1, odnosno simultano upotrebljavanje i slovenskoga i hrvatskoga jezika.